

FÉNYSZÓRÓ

SZÍNHÁZ — ÜVEG ALATT

Miloje Božićnak hívták azt a gazdag marhakereskedőt, akinek Gospodar Jevremova utcai hajlékában, csaknem száz-husz évvel a csinos, családi ház épülte után, megnyílt a verb színpadkultúra emléktára: a beográdi színházi múzeum. Ez a Božić, egykorú feljegyzések szerint, nemcsak vagyonos kalmár, de iskolázott fő is volt. Cégének Miloš fejedelem volt a „csendestársa”, ami mutatja, hogy nem lehetett valami kis üzlet. Foglalkozása gyakran szólította külföldre, tehát alkalma nyílt műveltsége gyarapítására. A kor legmagasabb fokú tanintézetét, a Velika Škola-t elvégezte. Több művelődési alapítvány maradt utána. Ennyit arról az emberről, akinek műemlékké nyilvánított otthona ma a színpadmúzeumnak nyújt hajlékot.

Előre elgondolt céllal látogattam a múzeumba. Egy rég érdeklő kérdésre kerestem feleletet az öt szoba és okmánytár ereklyéi között. A szerb-magyar színházi kölcsönhatásokról mindig tudtam, hogy jelentékenyek; tudtam, hogy a noviszádi Matica például adatok és dokumentumok sokaságát őrzi a művészi csereforgalomról. Engem azonban ennél több érdekelt. Arra voltam kíváncsi, volt-e jelentősebb színházi kapcsolat egyenesen a régi Beográddal, tehát a hajdani „szerb Athén” közvetítése nélkül?

Színlapok, fényképek, levelek, sűgőpéldányok halmazát terítik elém, kedvemre böngészhetek. Meg is teszem, s nem is hasztalan. Néhány érdekesség mindenesetre kibontakozik a porlandó papírok talúságából. Tények, amelyek arról vallanak, hogy szerb színészek és színművek Pesten, magyar darabok Beográdban, szélmentes és viharos időkben egyaránt, meg nem szakadó sorban követték egymást. Laza Kostić pesti diákoskodásának idején már szerbiai, tehát nem vajdasági trüppök vendégeskedtek a magyar fővárosban, és 1868-ban már magyar darabot találunk a Beográdi Nemzeti Színház játérendjén. Ez év december 22-én L. Ilić és J. Djordjević fordításában „A vén bakancsos és fia a huszár” bemutatóját hirdeti az egykori színlap. Nevezetes dolog ez, ha meggondoljuk, hogy ebben az évben még állandó épülete se volt a Beográdi Nemzeti Színháznak. A társulat alkalmi termekben lépett fel egészen a következő év: 1869 október 30-ig, amikor ünnepélyesen átadták rendeltetésének a ma is álló házat a Köztársaság, terén.

1868-tól őrzi a múzeum a nemzet színházának játérendjét. Kevés évad telt el azóta magyar darab nélkül. Szigligeti „Fegyence”, Tóth „Nők az alkotmányban” című vígjátéka s persze az örök „Faluroszka” esztendőkön sze-

repeltek a repertoáron. Szigligetitől Lengyel Menyhértig és Molnárig sokféle tévelygett a színház is, az élet is, s ezért jelentős tálán Thálián túl is, hogy Tóth Edének, Szigligetinek és társainak Beográdban, Vojnovićnak, Veselinovićnak, Nušićnak Pesten, minden konstellációban akadót közönsége.

Egy érdekes színészportré is fejlődik a miniatúr, de tartalmas múzeum ereklye-pantheonjából, Sokań, főleg szakemberek, talán jól ismerik, én most ismerkedtem meg vele. Mondhatom rokonszenves ismeretség. Kétnyelvű színész volt; pályája kezdetén Várhidi művésznéven magyar deszkákön játszott, majd a Bačvanski nevet vette fel s szerb színésszé, és rendezővé lett. Mint ilyen vált úttörő alakjává a szerb színpad küzdelmes hőskorának. Feljegyezték róla, hogy sokat fáradozott a két Thália egymásra találásán is.

Stojanović-féle szobra a múzeumban szikrázóan értelmes művészfejet örökít meg. Levelei is arról beszélnek, hogy nagyon tehetséges és nagyon önzetlen ember volt, igazi hisztrió az elhivatottak fajtájából. Egy hálás pillantást tölünk is érdemel a szoborfej

DEBRECZENI JÓZSEF

INDUL A SZEZÓN

Beográd a felszabadulásig nem volt igazi színházi város. Lélekszámahoz viszonyítva kevés volt az a két színpad melynek egyikén különben is nagyrészt a pehelysúlyú műfajok lenge kultuszát ápolták. Mozi se működött illendő számban, igaz, hogy a meglévőket se igen rohamozta a közönség. Másra kellett a mozijegy ára.

Ma, nem egészen másfél évtizeddel a nagy fordulat után színházi vonatkozásban is egészen más képet mutat a főváros. Van olyan este, hogy hét színházban libben szét a függöny, ami már megfelel a mai félmillió keretnek. Sőt, ha meggondoljuk, hogy a színházak Mekkájában, a Thália-hagyományokkal túlsúfolt, két milliós Bécsben, húsz színház előtt gyúlnak ki esténként a lámpák, a hét beográdi rivalda mennyiségben is biztató fényt áraszt. Ami pedig a mozit illeti, ebből soha sincs elég.

Sok látványosságnak sok az alja, még sincsen hónap említésre méltó bemutatót nélkül. Ez persze inkább a színpadi bemutatókra vonatkozik, a moziműsorokat irányító behozatali tényezők ellen állandó a panasz. Való, hogy sok a selejtes import, de való az is, hogy a pénztárt még mindig a giccs tartja karban, nem a gondolatébresztő alkotás. Roszszul van, de így van, s ezen a legtanulságosabb elméleti tanulmányok se változtathatnak. A színházi és filmzés fejlődése, úgy látszik nem annyira kritika, mint — idő kérdése. Olyan kérdés, amelyre a fizikai és szellemi szabadságban felnövekvő, új réteg, a színházak és mozik jövődó közön-

sege adja meg a választ. Ez a válasz nem a vadnyugati szemeteknek, nem a kispolgári ábrándokat kiszolgáló színpadi fércélményeknek kedvez majd, annyi biztos. Addig azonban, azt hisszük, hasztalan a tetemrehívás. A fejlődést lehet siettetni, de nem lehet megfosztani lényeges elemétől: a fokozatosságtól.

Hét színpad és húsz-egynéhány mozi önmagában elég egy fejlődésszakasznak, mert bizonyítja, hogy igazi szabadságban a játék szükségletté válik.

Sokszor hallani a gáncsoskodó megjegyzést: „Konnyú a színházaknak, állami támogatást kapnak”. Aki így beszél, — mellébeszél. A dotáció nem érinti a színházkultúra gyökereit. A telt nézőtér, telt nézőtér, és ha színházaink az üzemi költséggel arányos belépődíjat szedhetnének, nem szorulóknak senkire. Gazdasági adottságaink jelen, sajátos alkata teszi, hogy a jegyet önköltségi áron alul adjuk; így hozvái összhangba a meglévő s még inkább a megnyerendő réteg lehetőségeivel. A néző így is, úgy is, jövedelmének bizonyos hányadát költi, vagy, nem költi színházra, s szubvencióval lehet tisztességesen fizetni a művészt, de nem lehet megtölteni a nézőteret.

Kétségtelen viszont, hogy a művészet természetes elartója a közönség és nem a közönség, a gazdasági konszolidáció bizonyos nem is oly távoli fokán, át is veszi majd a szerepet.

DEBRECZENI JÓZSEF

INTERKONT

Egymásután robbannak a hírek az úgynevezett kontinentális rakétáról, amellyel a Szovjetunió lepte meg a világot. Amerika se akar lemaradni; alig néhány órával a hivatalos szovjet bejelentés után, Washingtonból adta hírül a Reuter, hogy 1120 kilométer magasban száguldó, harmadfél-ezer kilométeres hatósugarú és nyolcezer kilométer sebességű USA-rakétalöveg száguldotta be kielégítő műszaki sikerrel a próbatávot. Átkozottul licitálás-jellege van a dolognak, ezt a vak is látja. Akinek pedig szeme van, a borulóban levő látóhatár nagyobb karéját is áttekintheti. A suhanó rakéták lidércfényé felhőképződéseket világít be a nemzetközi diplomácia égboltján Londonban a leszerelési albizottság tárgyalótermébe hideg széláram tört be, megfagyasztotta a hangulatot és megmerevítette az álláspontokat. Bonnban a birodalmi gyűlés kézlegyintéssel vetette el az atomfegyver-tilalmat követelő javaslatot; a képviselő urak ironikusan mosolyogják meg ugyanazt az indítványt, amelyet tegnap még, lelkes békeszpiccsekkal körítve, egyhangyal, szívvel és lélekkel szavaztak meg. Nagybritannia foly-

tatja a nukleáris kísérleteket, s így folytathatnók mi is az ismét felkísértő világfeszültség interkontinentális tüneteit, melyek a rakéta pályáját kísérik.

Keserves dolgok ezek. Keserves az enyhülés, reménykedés, derültség közjátéka után ez a kontinensközi visszazuhanás az aggodalom és félelem nagyhatalmi farkasvermébe. Kiábrándító, hogy a világlapok ismét e baljós szóval tiúzkodik tele kommentárjaikkal: „hidegháború”. Még nem az, de már fenyeget, nem az arca még, csak a maszkja, de e maszk — félelmetes. Azt vigyorogja szemedbe, hogy a téboly Damokles-kardját ismét fejed fölé akarják villantani, idegeidbe akarják diktálni a rémületet, elgondoltatni akarják a kibírhatatlan gondolatot: az új háborút.

Mit csináljon ilyenkor az ember? Hova nézzen? Elsősorban önmagába. Mert a felelet, a ríposzt, a védelem úgyszólván az irtózó emberlélekből fog előtörni. A kisember rakétája, atomgyujta, H-bombája, melyet a fegyverkezési verseny örülete ellen szegezhet: a belső ellenállás. Az ösztön vétója, mely minden borulás és borulást ellenére meg fogja akadályozni az interkontinentális katasztrófát.

A bomba és az elv idegháborújában a jóakarát se fegyvertelen. Neki is van stratégiai fegyvere: a belátás anyag-részecskéiből szerkesztve. Koegzisztenciának hívják. Majd nem olyan ismert fegyver, mint a H-bomba. A hidrogén fojtógáza helyett az élet oxigénjével töltötték s úgy konstruálták, hogy végeredményben nem tévesztheti el a célt.

Ne feledjük, hogy a világ e boruló őszén megint ebben és csakis ebben bízhatik két és félmilliárd „in contumaciam” halálraítélt, akit összefoglaló szóval úgy hívnak: emberiség.

DEBRECZENI JÓZSEF